

др Михајло Аћимовић,
редовни професор Правног факултета у Београду

КРИМИНОЛОШКИ ОСВРТ НА МЕРЕ БЕЗБЕДНОСТИ*

Мере безбедности су кривичне санкције и њима се првенствено баве кривично право, пенологија и криминална политика, док се у криминологији мере безбедности ретко помињу. Схватања о мерама безбедности мењала су се током времена, а схватање нашег законодавства изражено је у члановима 5. и 60—70. КЗ СФРЈ. Ту је речено да оне, као и остале кривичне санкције, имају за сврху сузбијање друштвено опасних делатности којима се повређују или угрожавају друштвене вредности заштићене кривичним законодавством. При томе, мере безбедности имају и посебну сврху која се састоји у отклањању стања или услова који могу бити од утицаја на учиниоца да убудуће врши кривична дела. Овако доста нејасно одређивање ове врсте кривичних санкција („се отклоне”, „који могу”) постаје јасније када се у закону наброји осам предвиђених мера безбедности. То су: обавезно психијатријско лечење и чување у здравственој установи; обавезно психијатријско лечење на слободи; обавезно лечење алкохоличара и наркомана; забрана вршења позива, делатности или дужности; забрана јавног иступања; забрана управљања моторним возилом; одузимање предмета; и протеривање странца из земље.

Читајући, дакле, законску дефиницију мера безбедности и знајући за могуће дејство наведених осам мера, на први поглед се стиче утисак да мере безбедности имају искључиво антикриминално дејство, те да у вези са њима нема места никаквом криминолошком разматрању. Криминологија је наука о појавним облицима и узроцима криминалитета, а мере безбедности служе не само сузбијању друштвено опасних делатности као општој сврси кривичних санкција, него још и допуњавају филтар којим се у виду казни и других кривичних санкција ставља препрека ширењу кривичних дела. Наиме, поменуће мере служе отклањању чак и самих оних стања или услова који би евентуално убудуће могли да допринесу да учинилац врши кривична дела. Да ли би се онда, ипак, могло поставити питање да ли мере безбедности имају неки криминолошки значај? Питање би се, наравно, могло поставити чак и ако би требало да одговор буде негативан. Међутим, негативан одговор у овом случају не би био гачан.

(*) Реферат поднет на састанку катедри за кривично право, одржаном маја 1987. у Београду.

Криминолошки осврт на мере безбедности треба да обухвати, прво, феноменолошку подлогу увођења ових мера у систем кривичних санкција и, друго, испитивање могућности да мере безбедности утичу на настанак и ширење криминалитета. Осврт овакве врсте, може потом нагостити евентуалну криминогеност, сугерисати промене и побољшања у систему мера безбедности. Додуше, код таквог осврта треба имати у виду да се осам мера безбедности из југословенског законодавства међусобно веома разликују, како по разлозима за изрицање, тако и по поступку спровођења, као и по последицама које изазивају отклањајући од учиниоца стања и услове који су оцењени као опасни. Некаква површна веза, осим ове основне да све те мере отклањају стања или услове који могу утицати на будућу учиниоачеву криминалност, успоставља се ако набројаних осам мера безбедности из Кривичног закона поделимо на мере безбедности медицинског и немедицинског карактера. У прву групу спадају прве три набројане мере, а у другу групу осталих пет.

Криминално феноменолошку подлогу за увођење мера безбедности у систему кривичних санкција првобитно је представљало схватање о постојању опасног стања код учиниоца кривичног дела. Атанацковић наводи да је, према учењу позитивне школе, темибилитет својство сваког учиниоца кривичног дела. Опасно стање у смислу учења социолошке школе није редовно обележје сваког учиниоца, те присталице ове школе предлажу да мере безбедности постоје поред казни као друга врста у систему санкција. Нова друштвена одбрана постепено напушта појам опасног стања, сматрајући да је тај појам превазиђен, да идеја о постојању опасних лица која се могу препознати није довољна, а да у принципу личност учиниоца треба јзучавати (1).

Клиничка криминологија се ни данас није одрекла канцепције о постојању опасног стања, које би захтевало примену мера безбедности. Она при томе не изједначава сва опасна стања. Ди Тулио каже да код постављања дијагнозе треба утврдити да ли се ради о опасном стању претежно проистеклом из ендогених фактора или о опасном стању које нарочито проистиче из спољних фактора и из случајних околности. Он напомиње да треба имати у виду да ова испитивања пружају користан критеријум за оцену степена опасног стања. Тај степен ће бити утолико виши уколико се опасно стање развило на основи ендогених фактора, а биће утолико мање висок уколико је оно у вези са спољним околностима или факторима (2). Дијагноза опасног стања постиже се, према Пинателу, после одређивања криминалног капацитета или темибилитета и социјалне неприлагођености. Међутим, тај аутор захтева, унеколико друкчије од Ди Тулиа, да се постави етиолошка дијагноза (где ће се одредити однос и тежина биолошких и социјалних утицаја), те да то послужи као база за социјално прогнозирање (3).

Пинател још каже да је схватање „опасног стања“ просто у психијатрији где постоји код оних чије психичко стање може да поремети јавни ред и сигурност људи. У криминологији ствар није тако проста. Тамо је овај концепт пренео Гарофало око 1880. године у две етапе. Прво је под

(1) Др Драгољуб Атанацковић, *Критеријуми одмеравања казне*, Збирке прописа, Просвета—Београд, 1975, (141), стр. 72, 81.

(2) Venigno Di Tullio, *Principes de Criminologie clinique*, ПУФ, Париз, 1967, (483), стр. 373.

(3) Jean Pinatel, *Criminologie*, Dalloz, Paris, 1970, (660), стр. 529, 531.

именом темибилитета подразумевао само криминални капацитет, вероватни перикүлозитет; у другој етапи је ставио акценат на социјалну адаптацију. Ово стање се манифестује у два облика, као хронично опасно стање и иминентно (претеће) опасно стање (4). Дакле, о самом појму опасног стања постоји извесно шаренило у схватањима теоретичара, које није могло да буде отклоњено ни разликовањем разних опасних стања. Чак ако се концепција сажме у формулу коју је примењујући овај појам дао Јовановић, ипак законодавство тешко може да врши разграничавање људи по томе да ли у себи носе или не носе опасна стања. По Јовановићу, то би било једно „посебно стање опасности које учинилац носи у себи, а које може бити проузроковано биопсихичким или социјалним факторима . . . С обзиром да су узроци овог стања разни недостаци структуралне или социјалне природе, то и мере које треба да неутралишу њихово дејство морају бити различите” (5).

Та разлика између појединих мера безбедности нашла је свој израз и у нашем законодавству, иако се наш КЗ СФРЈ није изричито изјаснио за концепцију позитивистичког или сличног опасног стања. Када погледамо општу законску дефиницију мера безбедности, као и дефиниције појединих осам мера, видимо да се оне у Кривичном закону не схватају као начин друштвеног, односно државног реаговања баш на неко од ових доста нејасних теоретских форми опасног стања, али да је тежња за одређивањем опасних услова и стања руководио законодавца при обликовању мера безбедности. Наше кривично законодавство се служи термином друштвена опасност, али га најчешће примењује на кривично дело. Према *Кривичном праву* Срзентића, и Лазаревића, друштвено опасно је оно дело „које је опасно за одређено друштво, одређену друштвену заједницу”. Аутори додају да се може применити и објективно-субјективни критеријум, па се опасност цени и према личности учиниоца кривичног дела (6).

Ова разнолика схватања о опасном стању учиниоца кривичног дела допринела су постављању криминално феноменолошке основе за увођење мера безбедности и у југословенско кривично законодавство, а свакако је било и појава које су утицале на увођење сваке од појединих мера у КЗ СФРЈ. Из законског текста се види да Кривични закон СФРЈ за услове за изрицање мера безбедности сматра учињено кривично дело у стању неурачунљивости или битно смањене урачунљивости а уз опасност учиниоца за околину, било уз такву опасност да га треба лечити и чувати у здравственој установи (чл. 63), било уз такву опасност да је довољно његово лечење на слободи (чл. 64). Услов за изрицање може да буде и кривично дело учињено услед зависности од сталне употребе алкохола или опојних дрога, а уз опасност учиниоца да ће услед ове зависности и даље вршити кривична дела (чл. 65). Затим је као услов наведена и злоупотреба положаја, вршења делатности или дужности ради извршења кривичног дела, као и оправдана могућност сматрања да би даље вршење такве делатности било опасно (чл. 66). Потом је услов за изрицање и злоупотреба јавног иступања ради извршења кривичног дела или оп-

(4) Pinatel, *Criminologie*, стр. 500, 504.

(5) Др Љубиша Јовановић, *Кривично право — Општи део*, „Научна књига”, Београд, 1969, (318), стр. 288.

(6) Н. Срзентић, А. Стајић, Љ. Лазаревић, *Кривично право СФРЈ — Општи део*, „Савремена администрација”, Београд, 1978, (560), стр. 150—151.

равдана могућност сматрања да би такво јавно иступање било опасно (чл. 67). Даљи могући услов представља кривично дело којим се угрожава јавни саобраћај уз такве околности под којима је дело извршено или такво раније кршење саобраћајних прописа од стране учиниоца да те околности или та кршења показују да је опасно да учинилац управља моторним возилом одређене врсте или категорије (чл. 68). Могућност мере безбедности одузимања предмета постоји ако су употребљени или намењени извршењу кривичног дела или су настали тим извршењем и ако то захтевају интереси опште безбедности или разлози морала (чл. 69). Странац може бити протеран из наше земље ако постоје околности које указују на непожељност његовог даљег боравка у СФРЈ (чл. 70). Углавном су биолошки и психички разлози односно фактори утицали на одређивање мера безбедности медицинског карактера. Социјалне појаве биле су доминантне при обликовању немедицинских мера безбедности. Када у наставку буде говора о могућој криминогености појединих мера, увидеће се неке чињенице које су служиле за законодавчево одређење. Криминолошко етиолошко значај мера безбедности постоји иако су оне кривичне санкције, но наравно он није исти код свих мера.

Мере безбедности медицинског карактера не би смеле имати криминогено деловање али се оно ипак може појавити. При томе извесне сличности постоје између обавезног психијатријског лечења и чувања у здравственој установи (чл. 63) и оног вида обавезног лечења алкохоличара и наркомана (чл. 65) који се може извршити у установи за извршење казне или у здравственој или другој специјализованој установи. Исто тако би сличности могле да се нађу између обавезног психијатријског лечења на слободи (чл. 64) и оног вида обавезног лечења алкохоличара и наркомана (чл. 65) коме се учинилац подвргава на слободи.

Лечење у затвореним установама могла би да доведе до оних штетних последица на које је указао Милутиновић, говорећи о криминогеном утицају затвора (7). Услови живота ван слободе су тешки и изазивају негативне последице. Животни стереотипи и дуготрајна монотонија, губитак стварне друштвене улоге, понижавајући третман, одвојеност од породице и пријатеља, стварају одређене ефекте. Долази до погрешног дочаравања света, отупљивања осећања, унутрашње напетости и исплада према другима, разочарења, неизвесности, психичке неприлагођености и агресивности. Осим тога, људи са којима живи могу бити непријатни, агресивни, примитивни и заразно криминални. У медицинско-пенитенцијарној установи се највећи део евентуалних напада и угрожавања сузбија не само механизмима класичне институције принуде, него још више медицинским средствима која су у оваквим установама, за разлику од затвора, дозвољена (8). Али када престане дејство психоформака (нарочито депресената) или других медицинских поступака, па учинилац кривичног дела изађе на слободу, могуће је да се у његовој личности појаве оштећења од лекова и поступака и психички комплекси због онога чему је био изложен. Све то, не рачунајући могућу „криминалну заразу“, може имати узрочно или доприносиће криминогено дејство.

Када се учиниоци кривичних дела подвргну на слободи обавезном лечењу од душевних поремећаја, алкохолизма и наркоманије, тада су

(7) Др Милан Милутиновић, *Криминологија*, „Савремена администрација“, Београд, 1985 (485), стр. 367—370.

(8) Сетимо се изванредног Формановог филма „Лет изнад кукавичјег гнезда“.

криминогени утицаји одговарајућих мера безбедности врло ретки. Те мере нису увек могуће, али када јесу, оне у својој примени испуњавају такве захтеве модерне пенологије, као што су: непостојање криминалне инфекције, одсуство стигматизације и избегавање сегрегације осуђених лица. Ове две мере ипак могу и штетно деловати на личност и допринијети њеној криминализацији, али готово искључиво због погрешака терапеутског и административног особља.

Тако ове прве три мере безбедности, које имају медицински карактер, ма колико биле добро смишљене и ма колико биле логична и неопходна допуна класичних кривичних санкција (9), понекад у себи носе и одређене опасности за пацијенте. Овде се могу споменути и ретке криминалне злоупотребе које лекари и друго особље могу учинити приликом извршења наведене три мере безбедности.

Неке од осталих пет мера безбедности, које немају медицински карактер, веома радикално отклањају „стања или услове који могу бити од утицаја да учинилац убудуће врши кривична дела“. Неке, пак, међу њима могу имати и доста изражено криминогено дејство.

Одузимање предмета (чл. 69) и протеривање странца из земље (чл. 70) спадају у мере с изразитим антикриминалним ефектима и некакав криминогени утицај би се могао замислити само у некој замршеној и тешко предвидивој животној ситуацији или у ситуацији ван наше земље. Предмете употребљене или намењене извршењу или настале извршењем кривичног дела треба одузети ако то захтевају интереси опште безбедности или разлози морала, дакле баш онда када се у конкретном случају оцени да ће то одузимање деловати превентивно против извршења будућих кривичних дела. Протеривање из земље је мера проверена још од најстаријих времена, али се може изрећи само странцу. У неким случајевима може се претпоставити да такво протеривање евентуално ствара криминогене ситуације код његовог брачног партнера, деце или других лица из његове околине.

Када је реч о преостале три мере безбедности, није извесно да оне редовно могу са успехом да отклањају опасна стања и услове за будуће вршење кривичних дела. Забрана вршења позива, делатности или дужности (чл. 66) отклања за одређено време стања и услове за будуће вршење углавном само оних делатности из којих је било проистекло извршено кривично дело или нека слична кривична дела. Али истовремено ова мера безбедности ако осуђени нема доста среће наноси тежак удар његовој егзистенцији и сегрегира га из круга у којима би се он најлакше социјално адаптирао. То, као што је познато, може доводити до извршења нових кривичних дела.

Забрана јавног иступања (чл. 67) погађа оне учиниоце кривичних дела који су донекле навикли да јавно иступају у штампи, на радију, телевизији и јавним скуповима или да се баве издавачком делатношћу. Због тога они ту забрану лако и прекрше, а ако за иступање немају услова, осећају се фрустрираним и комплексираним. Ако их друге форме превенције не онемогуће, склони су да прекрше забрану. Сама ова мера у ствари превентивно делује кроз репресију, јер мера има изражен

(9) Др Милан Милутиновић сматра да су неке мере безбедности (релегација, интернација) печеле већ са класичном школом. *Криминална политика*, „Савремена администрација“, Београд 1984 (484), стр. 227.

репресиван карактер. Зато су престанак њеног трајања, као и фрустрирајуће и комплексирајуће прилике у току њеног трајања, пуни подстрека за вршење сличних кривичних дела.

За забрану управљања моторним возилом (чл. 68) може се рећи да код возача аматера представља меру која под уобичајеним условима, ако занемаримо прекршај вожења кола без дозволе, има антикриминално дејство и готово никад није приминогена. Међутим, када су у питању возачи професионалци, тада се ускраћивање могућности за стицање средстава за живот појављује са сличном криминогеношћу каква је описана код мере безбедности забране вршења позива, делатности или дужности.

Овај криминолошки осврт на мере безбедности из законодавства СФРЈ показује да деловање тих мера није једноставно. Опасно стање за које се сматра да захтева примену наведених мера није сасвим јасно дефинисано ни у литератури ни у законодавству. Није јасна ни граница између ових мера и казне. Ако према речима Таховића, за разлику од казне, „мера безбедности није зло које треба да доведе до испаштања учиниоца кривичног дела, већ мера заштите друштва и заштите учиниоца од даљег вршења кривичних дела“ (10), онда се морамо запитати зашто поједине мере безбедности повлаче веће зло и испаштање него казне. С друге стране се од неких казни, више него од мера безбедности, очекује да заштите друштво и учиниоца од даљег вршења кривичних дела. Мере безбедности из југословенског кривичног законодавства су углавном добро постављене, па ипак долази до њиховог неумитног мешања са казнама. Друштвена одбрана, заштита друштва, отклањање стања и услова, и слични називи, не означавају увек само антикриминалне акције, него понекад означавају и активности које имају своје криминогено наличје. Функције појединих кривичних санкција се недовољно познају у модерном друштву које појам сопствене одбране није јасно формулисао, иако је показало расположење да одбаци већину схватања класичне школе. Још увек није довољно испуњен задатак да се у границама могућности испита криминогеност свих кривичних санкција а посебно мера безбедности. За сада се, већ из статистике поврата, као и на основу размишљања сличних овима напред, стиче утисак да понеке од мера безбедности не само да нису поузданије од казне, него чак носе у себи недопустиву криминогеност.

*Dr. Mihajlo Aćimović,
Professor of the Faculty of Law in Belgrade*

SECURITY MEASURES — A CRIMINOLOGICAL VIEW

Summary

Security measures — altogether eight, according to Yugoslav criminal legislation — are designed to suppress socially dangerous activities especially by eliminating the situations and conditions which could influence the perpetrator to commit criminal offences in the future. The importance of security measures is in their anti-criminality, but nevertheless a criminological view thereof could include, firstly, the phenomenological basis for introduction of

(10) Др Јанко Таховић, *Кривично право, Општи део*, „Савремена администрација“, Београд 1961 (380), стр. 319.

such measures into the system of criminal sanctions and, secondly, the exploration of possibilities for security measures to influence the taking place and expansion of criminality. There of the security measures are of a medical character, while the remaining five are not.

Criminological considerations on dangerous situations and social danger have provided the foundations for introducing security measures into the legislation, while particularly relevant have been biological and psychological reasons as far as security measures of medical character were concerned.

Security measures of medical character should not have criminogene effect, but this can happen. Medical procedures in treatment within the institution or out of it may lead to damage due to drugs (medical) or procedures, including some psychological complexes due to that to which the perpetrator has been subjected. They may lead also to criminal infection, stigmatization and segregation, with all relevant negative side-effects.

Measures having no medical character are various. Sequestration of the object and expelling an alien may only exceptionally have — and in unusual situations — criminogene effects. But, on the other hand, prohibiting the performing of specific affairs (jobs) or duties may inflict heavy blow in the sphere of maintaining perpetrator's family or to himself; he may be isolated because of that from his surroundings, where he was socially adapted. Prohibition of appearing in public may lead to frustration and psychical traumas, while prohibiting the driving of a motor vehicle may eventually have criminogenic effects in case of professional drivers.

Accordingly, although, as contrasted to penalties, the security measures are not an evil which should amount to atoning of the perpetrators of criminal offences, but rather the measures of protection of society and of perpetrators against continuing with committing criminal acts, such measures may still, exceptionally, have their criminogenic other side of the medal which ascribes to them specific criminogenic significance.

*Dr Mihajlo Aćimović,
professeur à la Faculté de droit à Belgrade*

Résumé

COMPTE RENDU CRIMINOLOGIQUE SUR LES MESURES DE SURETE

Les mesures de sûreté, il y en a huit dans la législation pénale yougoslave, ont pour but la répression des activités dangereuses du point de vue de la société, notamment par la suppression de l'état ou des conditions qui peuvent influencer le délinquant de commettre des actes pénaux dans l'avenir. La portée des mesures de sûreté est de nature anticriminelle, mais, pourtant, un compte rendu criminologique sur ces mesures pourrait englober, d'abord, la base phénoménologique de leur introduction au système de sanctions pénales et, ensuite, l'examen concernant les possibilités des mesures de sûreté d'influer sur l'apparition et l'extension de la criminalité. Trois mesures de sûreté appartiennent à la catégorie de mesures médicales et les autres cinq mesures ne sont pas de caractère médical.

Les observations criminologiques sur l'état dangereux et le danger social ont contribué à ce que la base pour l'introduction des mesures de sûreté dans la législation soit établie et ce sont sur tout les raisons, c'est-à-dire les facteurs, biologiques et psychologiques qui ont eu une influence sur la détermination des mesures de caractère médical.

Les mesures de caractère médical ne devraient pas avoir des effets criminogènes, mais cependant, ceux-ci peuvent apparaître. Les traitements médicaux appliqués au sein d'une institution ou en liberté peuvent entraîner des endommagements causés par les médicaments et les traitements ainsi que certains complexes psychiques dus à cela à quoi le délinquant a été soumis. Les infections criminelles, la stigmatisation et la ségrégation avec leurs effets négatifs sont également possibles.

Les mesures qui n'ont pas de caractère médical sont différentes. La dépossession de l'objet et l'expulsion de l'étranger ne peuvent avoir des effets criminogènes qu'exceptionnellement et dans des situations inhabituelles. Pourtant, l'interdiction d'exercice de vocation, d'activité ou de tâche peut donner un coup grave à l'existence du délinquant et de sa famille et l'isoler du milieu social dans lequel il a été intégré. L'interdiction de présentation publique peut causer des frustrations et des complexes psychiques alors que l'interdiction de conduire pourrait éventuellement avoir des effets criminogènes sur les chauffeurs professionnels.

Par conséquent, bien que les mesures de sureté, à la différence des peines, ne soient pas un mal dont le but est de faire expier les délinquants, mais les mesures de prévention de la société et du délinquant de ne pas commettre d'autres actes pénaux, cependant, elles peuvent avoir aussi leur revers criminogène qui leur donne une certaine importance criminologique.